

**ТАСНИФИ СЕМАНТИКИИ
ПАСВАНДҲОИ ИФОДАКУНАНДАИ
МАФҲУМИ “МОНАНД”
ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ**

**СЕМАНТИЧЕСКАЯ
КЛАССИФИКАЦИЯ СУФФИКСОВ,
ВЫРАЖАЮЩИХ ПОНЯТИЕ
“СХОЖИЙ”, В АНГЛИЙСКОМ И
ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ**

**SEMANTIC CLASSIFICATION
OF SUFFIXES EXPRESSING
THE CONCEPT OF "SIMILAR" IN
ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES**

Икрамова Масъуда Тоҷидиновна, н.и.ф.,
дотсенти кафедраи фонетика ва лексикологияи
забони англисии МДТ “ДДХ ба номи академик
Б. Гафуров” (Хучанд, Тоҷикистон)

Икрамова Масъуда Тоджидиновна,
канд. филол. наук, доцент кафедры
фонетики и лексикологии английского языка
ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова»
(Худжанд, Таджикистан)

Ikramova Masuda Tojjidinovna, candidate in
Philology, associate professor of the department
of phonetics and lexicology of English language
under the SEI "KhSU named after academician
B. Gafurov" (Khujand, Tajikistan)
e-mail: jalilovamasuda@gmail.com

Масъалаи таснифи воситаҳои ифодаи мафҳуми “монанд” дар забони англисӣ ва муодили онҳо дар забони тоҷикӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар забони англисӣ пасвандҳои сифатсоз яке аз воситаҳои ифодаи мафҳуми “монанд” мебошанд. Натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар низоми калимасозии сифати забони англисӣ 11 адад пасванд барои ифодаи мафҳуми “монанд” истифода бурда мешавад, ки муодилҳои онҳо дар забони тоҷикӣ асосан пасвандҳои –она (-гона, -ёна), –ӣ мебошанд. Қайд шудааст, ки пасвандҳои мазкурро аз рӯи хусусиятҳои маъноӣ ғурӯҳбандӣ намудан мумкин аст. Таснифоти пасвандҳои ифодакунандаи мафҳуми “монанд” пешниҳод шудааст: маънои монанд аз ҷиҳати шакл, шабеҳ аз ҷиҳати хусусият ё аломат, монанд аз ҷиҳати ранг, монанд аз ҷиҳати намуди зоҳирӣ, ҳислат ё рафтор ва ғайра.

Калидвожаҳо: мафҳуми “монанд”, воситаҳои калимасоз, пасвандҳои сифатсоз, низоми сифат, таснифот, хусусиятҳои маъноӣ

Исследуется вопрос о классификации средств выражения значения «подобие» в английском языке и их эквивалентов в таджикском языке. В английском языке одним из средств передачи значения «сходство» являются суффиксы прилагательных. Результат исследования показывает, что в системе словообразования прилагательных английского языка для выражения значения “схожий” используются 11 суффиксов, а их эквивалентами в таджикском языке являются преимущественно суффиксы -она (-гона, -ёна), -ӣ. Отмечается, что суффиксы можно классифицировать по определенным семантическим особенностям. Представлена классификация суффиксов, выражающих понятие «схожий»: его значение по форме, по признаку или свойству, по цвету, по внешнему виду, характеру или манере, поведению и т. д.

Ключевые слова: выражение значения “схожий”, словообразовательные средства, словообразовательные суффиксы прилагательных, система прилагательных, классификация, семантические особенности

This article examines the classification of means of expressing the meaning of "similarity" in English and their equivalents in Tajik. In English, one means of conveying the meaning of

"similarity" is through adjective suffixes. The results of the study show that in the word-formation system of English adjectives, 11 suffixes are used to express the meaning "similar", and their equivalents in the Tajik language are mainly the suffixes -ona (-gona, -yona), -i. It is noted that suffixes can be classified according to certain semantic features. A classification of suffixes expressing the concept of "similar" is presented: its meaning by form, by feature or property, by color, by appearance, character or manner, behavior, etc.

Key-words: the concept of "similarity", word-formation means, word-formation suffixes of adjectives, the system of adjectives, classification, semantic features

Маънои калима, ки бевосита ба маънои воситаҳои калимасоз низ вобаста мебошад, хело васеъ буда, он дар забоншиносии муосир яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад. Масалан, маънои калимаҳои сохта нафақат бо маънои асоси калимасоз, балки бо маънои воситаҳои калимасози дохили он, яъне маънои вандҳо (пасвандҳо ва пешвандҳо) алоқаманд мебошад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи маънои воситаҳои калимасоз дар забоншиносӣ мавқеи махсусро ишғол мекунад.

Масъалаи маънои воситаҳои калимасоз дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар ҷанбаи муқоисавӣ ба таври бояду шояд таҳқиқ карда нашудааст. Аз сабаби он ки воситаҳои калимасоз дар забонҳои муқоисашаванда маводи хело васеъро дар бар мегиранд, дар мақолаи ҳозир пасвандҳои ифодакунандаи маънои «монанд» мавриди таҳқиқ қарор мегиранд.

Дар мақола методҳои тасвирӣ, муқоисавии истифода шуда, таснифи пасвандҳои ифодакунандаи мафҳуми «монанд» аз рӯи хусусиятҳои семантикӣ пешниҳод мешавад, ки мақсади асосӣ муайян намудани шумораи пасвандҳои номбурда ва гурӯҳҳои маъноии онҳо дар забонҳои муқоисашаванда мебошад.

Масъалаи маънои воситаҳои калимасози забонҳои англисӣ ва тоҷикиро олимони П.М. Карашук [4], О.Д. Мешков [5], Р.Г. Зятковская [2], Ш. Рустамов [1], Ҷалилова М.Т. [6], Иматшоева М.Б. [3] баррасӣ кардаанд, ки дар тадқиқоти худ мо асосан ба асарҳои онҳо таъя намудем.

Дар забони англисӣ мафҳуми «монанд» асосан бо ду гурӯҳи пасвандҳо ифода мешавад: а) пасвандҳои сер маҳсули **-ly, -like, -y, -ish, -ed**; б) пасвандҳои каммаҳсули **-ous, -aceous, -ate, -esque, -ic, -ine**, ки асосан дар сохта шудани истилоҳот ба назар мерасанд. Новобаста аз он ки ҳамаи суффиксҳои зикргардида дар умум маънои монандро ифода мекунанд, маънои мазкур ҷиҳатҳои гуногун дорад, яъне монанд аз ҷиҳати шакл ё аломат, сифат ва ё хусусият ва ғайра. Бинобар ин ҳар як аз пасвандҳои мазкурро алоҳида баррасӣ карда, таснифи семантикии онҳоро пешкаш менамоем.

Пасванди **-ly** маънои «монанд ба он чизе, ки асос ба он ишора мекунад»-ро ифода мекунад. Пасванди мазкур дар ифодаи маънои «монанд» сермаҳсултарин буда, асосан бо асосҳои исмие, ки шахсро ифода мекунанд, пайваст мегардад. Масалан: fatherly «падарона, монанди падар», brotherly «бародарона, монанди бародар», sisterly «хоҳарона, монанди хоҳар», motherly «модарона, модарӣ, монанди модар дилсӯз». Дар мисолҳои додашуда пасванди **-ly** маънои монандро аз ҷиҳати рафтор ва муносибат ифода мекунад, масалан:

He gave me such a kind and fatherly look. – Ў ба ман чунин нигоҳи меҳрубону падарона кард.

She held both her arms wide in a gesture of motherly love. – Вай ба нишони меҳри модарӣ ду дасташро васеъ дошт.

Дар забони англисӣ мисолҳои низ ба назар мерасанд, ки дар онҳо пасванди дар боло зикргардида маънои монандро аз ҷиҳати рафтору кирдор ифода менамояд: manly «мардона, бошучоат, мардмонанд (дар бораи зан)», womanly «занона, занмонанд», beggarly «камбағалона, гадоёна, монанди гадо, очизона», rascally «қаллобона, монанди қаллоб»,

musicianly “бастакорона, монанди ромишгар”, masterly “моҳирона монанди устод, мукамал”, villainly “монанди бадкирдору золим, бадкирдорона, нафратовар”, neighbourly “гарм, дӯстона”.

Аз мисолҳои дар боло овардашуда бармеояд, ки муодили пасванди – *ly* дар забони тоҷикӣ пасвандҳои калимасозии –она (-ёна), –ӣ мебошанд, ки инчунин сермахсул ба шумор мераванд.

Воситаи дигари ифодакунандаи маъноӣ “монанд” дар забони англисӣ унсурӣ –*like* мебошад, ки чӯзӣ калимаи мураккаб ба ҳисоб мерафт, яъне яке аз решаҳои калимасоз махсуб мегардид. Он як қатор аломатҳои хоси вандҳоро қабул карда, дар забони англисии муосир вазифаи вандро иҷро мекунад. Чи хеле ки П.М. Карашук дар китоби худ қайд кардааст, якум, бо унсурӣ –*like* шумораи зиёди калимаҳо сохта шудааст. Дуюм, он дорои қобилияти сохтани калимаҳо на танҳо бо решаҳои аслии англисӣ, балки бо решаҳои калимаҳои иқтибосӣ низ мебошад. Сеюм, унсурӣ –*like* маъноӣ абстраксии “ифодакунандаи он, ки ба аломати асос хос аст”-ро гирифтааст. Чорум, ҳангоми ташаккули худ унсурӣ –*like* бо калимаи *like* робитаи худро то ба дараҷае гум кардааст [4, с. 122-124]. Муодили –*like* дар забони тоҷикӣ бештар унсурҳои –монанд, –шакл ва –сифат мебошанд.

Пасванди калимасоз –*like* ҳамчун пасванди – *ly* бештар бо асоси исм омада, маъноӣ “аз ҷиҳати ҳислату хусусият, намуд ва шакл монанд ба асос”-ро ифода мекунад. Дар забони тоҷикӣ маъноӣ пасванди англисии –*like* дар калимаҳо, ки асосашон ифодакунандаи шахс, махлуқоти зинда аст, асосан бо ибораи “ба монанди (мисли, ҳамчун) ...” ё унсурҳои –монанд, суффикси –она (-гона) ифода меёбад. Масалан: аз ҷиҳати ҳислат, *gentlemanlike* “ба монанди чентлмен, бомаърифат, баодоб”, *ladylike* “ба монанди (мисли, шабеҳи) ашрофзан, латиф”, *manlike* “ба монанди мард, мардсифат, мардона”, *wifelike* “ба монанди зан, зансифат, занона”, *childlike* “ба монанди бача, бачагона, одӣ, беолоиш, самимӣ”, *dovelike* “қафтармонанд, латиф”; аз ҷиҳати намуд ва шакл, *snakelike* “моршакл, мормонанд”, *thread* – *threadlike* “нахмонанд”.

From long association with men she had learnt a manlike reticence. — Аз муоширати тулонӣ бо мардон вай оромии мардонро омӯхтааст.

She speaks with a childlike directness — Вай бо рафтори кӯдакона сухан мегӯяд.

Муодили –*like* дар калимаҳои сохта бо асоси исмҳои абстракт, асоси исмҳои ифодакунандаи предмет асосан – монанд мебошад, масалан: *death* – *deathlike* “маргмонанд, марговар”.

Пасванди калимасозии –*like* бо пасванди –*ly* хусусиятҳои умумӣ дорад. Масалан, дар забони англисӣ сифатҳо ҳам бо пасванди – *ly* ва ҳам бо –*like* вохӯранд, ки як маъноро ифода мекунанд: *manly*, *manlike* “мардона, монанди мард”; *womanly*, *womanlike* “занона, мисли зан, ботакво”. Пасвандҳои мазкур метавонанд аз асоси як синфи маъноӣ исмҳои сифатҳоеро созанд, ки махлуқоти зиндари ифода мекунанд. Масалан: *birdlike* “мурғмонанд, тез”. Хулоса, пасванди –*like* метавонад чун муроди пасванди –*ly* шинохта шавад.

Пасванди –*y* асосан бо асосҳои номӣ сифат сохта, маъноӣ “дорои аломат, хусусият, шабоҳат ба он, ки дар асоси калимасоз ишора шудааст”-ро ифода мекунад. Масалан: *beady* “марҷонмонанд”, *bonny* “устухоншакл, устухондор”, *bossy* “курашакл, адасшакл”, *chalky* “оҳакмонанд”, *furry* “пӯстиншакл, мӯина”, *corny* “обилашакл”.

Chalky white flowers – гулҳои чун бӯр сафед.

Чи хеле ки аз мисолҳо дида мешавад, муодили пасвандии англисии –*y* дар забони тоҷикӣ унсурҳои –монанд ва –шакл, ибораи муқоисавӣ чун ягон чиз (яъне яз ҷиҳати ранг, шакл ё хусусият монанд ба ягон чиз) мебошанд.

Пасванди –*ish* бо он асосҳои исмӣ, ки ашёҳои қондорро ифода мекунанд, пайваست шуда, дар аксари ҳолатҳо маъноӣ “аз рӯи ҳислату рафтор монанд будан ба он, ки дар асоси

калимасоз ишора шудааст”-ро ба вучуд меорад. Масалан, coltish “тойчамонанд, бозигар”; dwarfish “паканамонанд, норасида”; girlish “духтарона, латиф, нозук ҳамчун духтар (оид ба писарбачаи нозук)”; mannish “аз рӯи хислат ба мард монанд”; brutish “дағал, монанди хайвони ваҳшӣ”; mulish “хира, якрав ба монанди хар”; tigerish “бадчаҳл, хунхор (ба монанди паланг)”. Гурӯҳи мазкури сифатҳо нисбатан сершумор аст. Муодили -ish дар забони тоҷикӣ асосан –монанд, -она мебошанд.

She spoke in a deep mannish voice. – Вай бо овози дағали мардона гап зад.

She was in a tigerish mood. – Рӯҳияи ӯ ҷангҷӯёна буд.

Пасванди -ish дар баъзе калимаҳо маънои монандро бо тобиши баҳогузори манфӣ ба хислати шахс ё предмет ифода мекунад. Масалан: mannish “мардона, монанди мард дағал (дар бораи зан)”, apish “монанди маймун бозингар”, bearish “хирсона, лаванд ва дағал ҳамчун хирс”, calvish “гӯсоламонанд, беақлу фаҳм”, cattish “гурбамонанд, айёр, бадчаҳл (ба монанди гурба)”. Боиси қайд аст, ки муродифи ин пасванд -ly бо ҳамин асос омада, маънои монандиро бо тобиши баҳогузори мусбат ифода мекунад: manly “мардсифат, шучоъ, ҷасур (оид ба занҳои шучоъ)”.

He will exercise his lesson with such wantonness and apish toyishness. – Вай супориши худро бо бозигарии фавкулода чун маймунча иҷро мекунад.

Пасванди -ed маънои “аз ҷиҳати шакл монанд будан ба асоси калимасоз”-ро ифода мекунад. Масалан, feathered “дорои шакли пари парранда”, orbbed “курашакл”, forked “чангакшакл”.

Дар забони англисӣ як қатор пасвандҳо, ки маънои монандиро ифода мекунанд, асосан дар сохта шудани истилоҳоти илмӣ истифода мешаванд: -ous, -aceous, -ate, -esque, -ic, -ine. Муодили пасвандҳои зикргардида асосан унсурҳои -монанд ва -шакл мебошанд.

Пасванди -ous маънои “аз ҷиҳати аломат, хусусият, сифат ба асоси калимасоз монанд”-ро ифода мекунад. Масалан: sulphurous “сулфурмонанд, аз ҷиҳати ранг ё хусусият ба сурфур монанд, сабзтоби зард”.

Пасванди -aceous маънои “монанд ба, тааллуқдошта ба он, ки дар асос ишора шудааст”-ро ифода мекунад. Пасванди мазкур дар аксарияти мавридҳо ба исмҳо - истилоҳоти илмӣ зоология ва ботаника пайваст мешавад: liliaceous “ба оилаи савсанҳо монанд, тааллуқдошта”. Маънои калимаҳои сохташуда метавонанд зерин таъсири асоси семантикӣ тағйир ёбанд, масалан, olivaceous - “ба ранги зайтун монанд”.

Пасванди -ate калимаҳоеро ба вучуд меорад, ки маънои “монанд ба он, ки дар асос ишора шудааст”-ро доранд. Дар бештари мавридҳо калимаҳо бо пасванди -ate дар матнҳои дорои мазмуни биологӣ меояд, масалан: spatulate “белмонанд, белшакл”.

Пасванди -esque сифатҳоро бо маънои “монанд ба, дорои хусусиятҳои предмете, ки дар асос ишора шудааст” месозад. Масалан: picturesque “монанди нигора”. Шумораи асосии калимаҳои гурӯҳи мазкур аз исмҳои ҳосе, ки услуб ва ё аломати махсусро ифода мекунанд, сохта мешаванд: Dantesque “монанди Данте”.

Пасванди -ic сифатҳои нисбии дорои моҳияти адабӣ ва истилоҳӣ бо ифодаи маъноҳои “бо ягон кас монандӣ дошта ё ба ягон нафар тақлидкунанда”-ро месозад, масалан: Byronic “монанди Байрон”, Quixotic “монанди Дон-Кихот”.

Пасванди -ine дар калима маънои “аз ҷиҳати хусусият ба асос монанд”-ро ифода мекунад. Масалан, adamantine “алмосмонанд”, crystalline “булӯрмонанд”.

Хулоса, мо низоми пасвандҳои сифатсозии забони англисиро омӯхта, муайян намудем, ки дар забони англисӣ 11 суффикси калимасоз метавонанд маънои “монандӣ”-ро ифода кунанд: -ly, -like, -y, -ish, -ed, -ous, -aceous, -ate, -esque, -ic, -ine. Таҳлил нишон медиҳад, ки муодили пасвандҳои зикргардида дар забони тоҷикӣ асосан пасвандҳои -она (-гона, -ёна), -

й, ибораҳои “чун/ҳамчун ягон чиз/кас” мебошанд. Пасвандҳои ифодакунандаи мафҳуми “монанд”-ро аз ҷиҳати семантикӣ чунин тасниф намудан мумкин аст:

- монанд аз рӯи шакл;
- монанд аз ҷиҳати аломат;
- монанд аз рӯи хусусият ва ҳосият;
- монанд аз ҷиҳати ранг;
- монанд аз рӯи сифату хислат;
- монанд аз рӯи феълу ҳӯй, табиат;
- монанд аз рӯи ҳулку рафтор;
- монанд аз рӯи муносибат;
- монанд аз рӯи намуди зоҳирӣ ва ғайра.

ПАЙНАВИШТ:

1. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Морфология. - Душанбе: Дониш, 1985. – 290 с.
2. Зятковская Р.Г. Суффиксальная система современного английского языка. –М.: Высшая школа, 1971. – 186 с.
3. Иматшоева, М.Б. Выражение цветообозначения в разносистемных языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / М.Б. Иматшоева. – Душанбе, 2010. – 18 с.
4. Карацук П.М. Словообразование английского языка. –М.: Высшая школа, 1977. – 304 с.
5. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. –М.: Наука, 1976. – 248 с.
6. Ҷалилова, М.Т. Структурно-семантический анализ цветообозначения в таджикском, английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 2016. – 176 с.

REFERENCES:

1. The Grammar of Modern Tajik Literary Language. Morphology. – Dushanbe, Donish, 1985. – 290 pp.
2. Zyatkovskaya R.G. The Suffix System of Modern English. –M.: Higher School, 1971. – 186 pp.
3. Imatshoeva, M.B. Expression of Color Marking in Different System Languages: autoref. dis. ... sugar. philol. science: 10.02.20 / M.B. Imatshoeva. - Dushanbe, 2010. - 18 pp.
4. Karashchuk P.M. Word Formation in the English Language. –M.: Higher School, 1977. – 304 pp.
5. Meshkov O.D. Word formation in Modern English. –M.: Nauka, 1976. – 248 pp.
6. Jalilova, M.T. Structural-Semantic Analysis of Flower Markings in Tajik, English and Russian languages: dissertation. ... cand. philol. science - Dushanbe, 2016. - 176 pp.